

DEL ROMANTICISME AL NOUCENTISME

ELS GRANS MESTRES DE
LA FILOGIA CATALANA I
LA FILOGIA CLÀSSICA A
LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

AULA CARLES RIBA

A cura de

JORDI MALÉ

ROSA CABRÉ

MONTSERRAT JUFRESA

Publicacions i Edicions

U
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Barcelona 2004

Josep Balari i Jovany. El camí cap a Europa

Pere J. Quetglas

El successor d'Antoni Bergnes de las Casas en la càtedra de Grec de la Universitat de Barcelona fou Josep Balari i Jovany. Nascut a Barcelona en el si d'una família benestant barcelonina d'origen italià¹ l'any 1844, assolirà la càtedra esmentada l'any 1881, dos anys després de la desaparició de Bergnes. Cursà les carreres de Dret i de Filosofia i Lletres i el 9 d'octubre de 1869 es doctorà a la universitat de Barcelona amb una tesi que du el títol de *¿Puede la conciencia humana servir de base a la filosofía?* El fet que fos a Barcelona el lloc de lectura no és en absolut accidental, sinó que respon a les circumstàncies del moment: ens trobem en el sexenni lliberal posterior al derrocament d'Isabel II, moment en què la Universitat de Barcelona recuperà transitòriament el dret d'atorgar el doctorat. No em puc estendre massa sobre les característiques d'aquesta tesi, però no vull estarme de dir que les tesis en aquella època no tenien res a veure amb les tesis d'avui en dia. L'extensió de la tesi de Balari és d'unes 18 pàgines i està elaborada a manera de tancada en un sol dia. Tampoc no eren iguals els ensenyaments que s'impartien a la facultat de Filosofia i Lletres. No és sorprenent constatar, vista la història del país, que no s'ensenyava català, però sorprèn més que no s'ensenyàs tampoc llatí. De fet, si un llatinista com jo, gosa parlar d'un hel·lenista com Balari, és, entre altres raons, perquè en el seu moment Balari ho representava tot. Les tres úniques assignatures sobre la matèria de clàssiques que s'impartien a la Universitat de Barcelona eren Llengua Grega I, Llengua Grega II i Literatura Grega i Llatina, substituïdes arran de la reforma del 30 d'agost de 1895 (inspirada pel ministre de Foment, Alberto Bosch), per Llengua Grega, Literatura Grega i Llengua i Literatura Llatines. No m'estendré tampoc sobre les vicissituds de les oposicions d'aleshores, que certament no tenien més bon aspecte que les actuals, ja que encara funcionava el sistema de ternes: el tribunal proposava tres noms de forma escalonada, però l'administració tenia dret a escollir el que volia dels tres proposats. Situats en aquesta tessitura no cal insistir en el joc d'influències i anades amunt i avall, de manera que, una vegada aprovada l'oposició, hom havia de cuidar la vinya a Madrid, no fos cosa que en lloc de raïm produís peixos.

Abans d'endinsar-nos en la tasca i en l'obra del nostre personatge, m'agradaria fer-ne una semblança física i intel·lectual. La veritat és que si no en tinguéssim

1. «Jovany» no és altra cosa que una deformació de l'italià *Giovanni*.

fotografies ens en podríem fer alguna idea bastant cabal de com era Balari, ja que tengué la sort de ser estimat pels seus alumnes i que alguns d'aquests en deixassin descripcions del seu aspecte físic i del seu tarannà intel·lectual. Enric Buixaderes, deixeble de Balari i catedràtic de Retòrica a la Universitat de València, escrivia d'ell a *La Vanguardia* del 24 de maig del 1891: «Més aviat alt que baix; de rodona i carnosa faç, partida, per grans bigotis; nas aguileny, indici de voluntat enèrgica; ulls petits, resguardats per binocles de grans y rodons cristalls, y de caminar ferm y acompassat, mes no arrogant, tal és, si fa no fa, aquell aspecte físich del Dr. Balari, tan inverossimilment renyit ab son caràcter moral».² No crec que ningú pugui negar l'evidència de fins a quin punt es corresponen aquesta descripció i la fotografia d'un Balari relativament jove.

D'altra banda, el mateix Buixaderes ens dóna un testimoni visual absolutament impagable en forma de quatre dibuixos que defineixen magníficament les actituds professorals del mestre, i on no pot deixar-nos de sorprendre la utilització de la toga i del birret en les tasques ordinàries de docència.

2. El text original és escrit en castellà. La traducció catalana es troba en el discurs d'entrada en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona del deixeble de Balari, Lluís Segalà, *El Dr. D. Joseph Balari y Jovany*. Barcelona, 1916, p. 19.

Si l'aspecte físic es pot considerar anecdòtic, no succeeix el mateix pel que fa a les seves inquietuds culturals, ja que d'aquí hem manllevat el subtítol de la nostra intervenció. Pràcticament, totes les activitats acadèmiques i de recerca desenvolupades per Balari tenen el seu referent i el seu punt de partença en aquelles. Si volguéssim dir-ho en paraules d'avui en dia, diríem que Balari anava boig per les noves tecnologies, per tot el que fos innovació i progrés. I, és clar, tot això no ho trobava a Barcelona ni a Espanya, ho havia d'anar a cercar a l'estranger i, en particular, a Alemanya. Sempre que tenia ocasió viatjava per Europa: Suïssa, França, Alemanya, Escandinàvia. Però sobre tot, Alemanya. D'aquest país l'atreien i l'admiraven moltes coses: que els cotxes returassin el pas a l'hora de circular per davant dels centres universitaris i les biblioteques, per tal de no destorbar les classes ni els lectors, que la gent li digués *Herr Professor*, que hi hagués tant de respecte per la investigació i els estudis. Això era un fet conegut i sobre ell ironitzava un xic el seu col·lega d'universitat i també catedràtic de grec Ramon Manuel Garriga i Nogués en un petit opuscle intítulat *Semblanzas literarias o Bosquejo de caracteres dedicado a don Joaquín Rubió y Ors, Decano de la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona, con motivo de su ascenso a la primera Sección en el Escalafón de catedráticos de Universidades del Reino*:³ «Sus costumbres [*les de Balari*] son germanas, come a la alemana, a la alemana duerme, estudia como un alemán, como alemán pasea y viste, es germano en cuerpo y alma.» I això no és pura invenció, com es pot comprovar, per exemple, per la forma peculiar de treballar que tenia: ho feia a peu dret, escrivint sobre un pupitre alt, amb l'ajut d'un tamboret on podia

3. L'original manuscrit es conserva a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (Ms. 2020). Se'n va fer una edició impresa a Barcelona per la Casa de Caridad el 1890. El text es troba també reproduït a A. Palomeque Torres, *Aportación al estudio de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona en el primer decenio del siglo XX*. Barcelona: Publicaciones y ediciones de la Universidad de Barcelona, 1982, ps. 41-50.

recolzar alternativament un o altre genoll. Pensava Balari que aquesta era la forma de treballar de tots els savis alemanys.

Però no ens hauríem de quedar només en la cosa anecdòtica, perquè d'aquesta actitud i forma de treballar en va treure molts avantatges en el pla intel·lectual.

Feta la semblança, classificaré la tasca de Balari en tres apartats, tots ells derivats, directa o indirectament, de la seva actitud romàntica i innovadora:

Taquígraf

Hel·lenista

Romanista, llatínia, catalanista

* * * * *

Haviem deixat a Balari nomenat catedràtic de grec d'aquesta universitat el 1881. Fins arribar en aquesta fita, (és a dir, entre 1869 —i ja abans des del 66— i 1881) la seva vida acadèmica no va ser fàcil, ja que no va tenir massa ocasions ni facilitats per exercir la seva vocació docent. Successius canvis de plans li impediren l'exercici de la docència privada més acadèmica i a punt estigué de deixar-ho córrer tot, com ho posa de manifest el fet donar-se d'alta el 1869 en el col·legi d'advocats de Barcelona i el seu pas fugaç pels jutjats en el càrrec de relator substituït, una espècie de secretari judicial (1871-1873). Però dins d'aquesta disbauxa acadèmica i política aconseguí orientar els seus afanys per la via més innovadora del moment, el de la taquigrafia. No voldria semblar exagerat, però la passió que despertava la taquigrafia a Barcelona en la segona part del segle XIX només es pot comparar, salvant les distàncies, amb l'èxit actual i imparable de la informàtica. Balari, seguint les passes del seu company d'estudis, Pere Garriga i Marill, s'apuntà aviat en aquesta destacada innovació i del magisteri de la taquigrafia en feu una espècie de religió. Ell i els seus deixebles es feren un fart de taquigrafiar discursos i parlaments arreu de la geografia espanyola, i no hi havia acte mitjanament important en què els promotors no creguessin necessari comptar amb la presència d'un taquígraf per donar-li relleu (Ateneu, Escola de Mestres d'Obres, companyies de ferrocarrils, Ajuntament de Barcelona, Congrés Obrer, Audiència de Barcelona, Central Carbonera de Garraf, homenatges militars, oposicions a Madrid, sermons eclesiàstics, etc.). Balari és nomenat amb dret propi president de la Corporació Taquigràfica Garriga i, quan la Diputació Provincial va proveir una càtedra de taquigrafia en l'Institut d'Ensenyament Secundari, Balari en va guanyar la corresponent oposició i en fou nomenat catedràtic (1873-1881). A la gran quantitat d'hores esmerçades en aquesta pràctica, cal afegir-hi les publicacions sobre el tema, entre les quals jo en destacaria dues: «La Taquigrafia de los griegos y romanos»,⁴ i una obreta ben curiosa: «El arte de descifrar, derivado de la taquigrafia Garriga», publicada com a apèndix del tractat taquigràfic de Pedro Garriga y Marill, a partir de la cinquena

4. *Revista Històrica Latina*, II, 1875, ps. 254-259, 306-314 i 366-377.

edició.⁵ La primera tot i no ser una obra original té el mèrit de posar a l'abast del públic català les més importants investigacions alemanyes sobre la pràctica de la taquigrafia a Grècia i Roma (en especial les celebrades «notes tironianes»), al temps que deixa traspuar l'estreta relació que tenia amb el Reial Institut Taquigràfic de Dresde. La segona és un petit divertiment més que cap altra cosa; en ella Balari ofereix un tractadet sobre la manera de procedir a l'hora de desxifrar un text basant-se en les normes de supressió o fuga de vocals i de combinatòria de consonants que es troben recollides en els sistemes taquigràfics, en particular en el de Garriga.⁶

Aquesta intensa dedicació a la taquigrafia s'acaba l'any 1881, com dèiem, quan guanya la càtedra de grec d'aquesta universitat i comença així, per fi, la llargament cobejada vocació per la docència universitària. Doncs bé, pel que fa a la tasca universitària de Balari i, en concret, al seu paper com a hel·lenista, la primera cosa que podem dir és que fou un gran professor, estimat i reconegut, de manera que foren molts els deixebles de Balari que, seguint les seves petjades, arribaren a aconseguir càtedres arreu. Però, curiosament, la dedicació de Balari a la investigació —o si més no, a la publicació— en el camp de la Filologia Clàssica és molt minsa, pràcticament inexistent; es redueix a la traducció de l'himne dedicat a Apol·lo i d'un petit fragment del *De gymnastica* de Filòstrat.⁷ A tot això hi podríem afegir-hi amb bona voluntat la «Història de la taquigrafia dels grecs i dels romans», ja esmentada abans, i la traducció del llibre VI de l'*Eneida* que resta inèdita, i poca cosa més. Naturalment, cal suposar que hi ha altres coses que han restat mig amagades; així, per exemple, «la persona de competència reconocida» que es va encarregar de la correcció de les proves d'impremta de la traducció de les odes de Píndar a càrrec d'Albino Mencarini (Barcelona 1888) és sens dubte Josep Balari, tal com reconeix ell mateix en una carta adreçada a Josep Miquel Guàrdia.⁸

Ara bé, arribats en aquest punt, algú es preguntarà si Balari no és l'autor d'una gramàtica grega. I, efectivament, existeix una gramàtica grega amb el seu nom, però que no correspon a una obra que publicàs ell en vida, sinó que és la sistematització dels apunts de classe que feu el seu deixeble Lluís Segalà. De fet, aquesta gramàtica, com molts dels afers que envolten la figura del nostre catedràtic té una història

5. P. Garriga y Marill, *Taquigrafía, con su comparación e historia universal*. Barcelona, 1887⁵, ps. 139-148. La bibliografia taquigràfica de Balari es troba recollida a Josep Balari i Jovany, *Escrips Filològics*, edició a cura de Pere Quetglas. Barcelona: Alta Fulla, 1990, ps. 53-54.

6. L'obra va acompanyada d'uns exercicis i del corresponen solucionari. La cinquena edició conté la nota curiosa que l'ordre de les lletres dins de cada paraula es troba invertit, cosa que fa que les solucions siguin incomprensibles. L'error es corregeix a partir de la sisena edició (Barcelona, 1899).

7. *Himno griego a Apolo, letra y música del siglo III antes de J. C.* Barcelona. La Il·lustración, 1894. J. de Letamendi, *Elementos de lexicología griega con aplicación al tecnicismo médico*. Madrid: Cuesta, 1881; 1905³, ps. 49-50. Vegeu la indicació precisa a la p. 2.

8. «Vaig encarregar al llibreter D. Alvar Verdager, que li enviés un exemplar de les «Odes de Píndaro» acompanyant-hi una tarjeta meva pera que vingués vosté, en conexement de que dit llibre era un present que jo li feya, ja que he pres part de la publicació tant sols per esmenar les errades dels caxistes.» La carta, datada el 4 de febrer del 1889, és un dels escassíssims testimoniatges de l'activitat epistolar de Balari. Ha estat editada, junt amb altres dues cartes més, per J. F. López Casanovas, «Josep Miquel Guàrdia. Notes a un epistolari», *Revista de Menorca*, 1984, ps. 423-497; la carta citada és la núm. 20, p. 494.

curiosa i lligada a l'afer del seu llegat, qüestió en la qual ara no em vull estendre.⁹ El fet és que el 1907 es publica per part de Segalà una edició litogràfica,¹⁰ però no serà fins al 1924 que la Facultat de Filosofia i Lletres publica, en edició corrent, les *Nociones de sintaxis griega para el uso de los alumnos*, d'acord amb la decisió presa per la Junta de Facultat de l'any anterior sobre la publicació de la seva obra, en agraïment per la cessió de la biblioteca i dels materials manuscrits.¹¹ Aquesta donació per part de la seva germana és un episodi que mereix ser glossat d'una manera especial, ja que una part molt important del fons antic del seminari de filologia clàssica —o dels seminaris de grec i llatí, si així ho voleu— i també dels d'Història Medieval i Paleografia està integrat per obres procedents de la biblioteca Balari. Estem parlant de centenars de llibres, potser milers, entre els quals hom pot destacar la col·lecció Didot, els diversos volums del diccionari de llatí medieval, conegut com el *Du Cange*, les edicions més actuals aleshores de diversos autors, obres de lingüística com les Steinthal, Corssen, Curtius, Fick; gramàtiques comparades com les de Bopp o Baudry; una munió de gramàtiques del grec i del llatí, tant en alemany com en francès, i, entre aquestes, la del seu amic, el metge menorquí Josep Miquel Guàrdia i Bagur.¹² Una part important d'aquest fons, la que va ser incorporada a les corresponents biblioteques, du estampat el corresponent ex-libris que recull el fet d'aquesta procedència.¹³

9. La qüestió l'he tractada amb amplitud a l'Estudi Preliminar de l'obra citada en nota 5.

10. *Nociones de Sintaxi griega para uso de los alumnos por el Dr.* — Barcelona: J. Torrellas, 1907. A la contraportada, a més d'indicar-se el preu de l'obra (*dos pesetas*), s'assenyala: *Esta obra se regala à los alumnos que cursan oficialmente la asignatura de Lengua griega en la Universidad de Barcelona.*

11. Aquesta qüestió l'he tractada àmpliament a «Entre la historia y la filología», dins *Profesor Francisco Marsà / Jornadas de Filología*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1990, ps. 223-237.

12. Les publicacions següents poden servir-ne de mostra ben il·lustrativa: F. Baudry, *Grammaire comparée des langues classiques contenant la théorie élémentaire de la formation des mots en sanscrit, en grec et en latin, avec références aux langues germaniques*. París, 1868; F. Bopp, *Grammaire comparée des langues indo-européennes comprenant le sanscrit, le zend, l'arménien, le grec, le latin, le lithuanien, l'ancien slave, le gothique et l'allemand*. Traduite sur la deuxième édition et précédée d'introductions par Michel Bréal. París, toms II-V, 1868-1874; W. Corssen, *Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, 2 vols. Leipzig, 1868-1870; G. Curtius, *Das Verbum der griechischen Sprache, seinem Baue nach Dargestellt von...*, 2 vols. Leipzig, 1876-1877; G. Curtius, *Grammatica della lingua greca*. Torino, 1882 (nuova edizione); A. Fick, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, sprachgeschichtlich argeordnet von...* Göttingen, 1876; J. M. Guardia et J. Wierzeyski, *Grammaire élémentaire de la langue latine d'après le méthode analytique et historique*. París, 1877; H. Steinthal, *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft von...* Berlin, 1881². L'obra de Guàrdia i Wierzeyski referenciada abans no és més que una versió abreujada de l'obra primigènia, molt més extensa, publicada l'any anterior: *Grammaire de la Langue Latine d'après la méthode analytique et historique*. París, 1876. Sobre la figura de Josep Miquel Guàrdia disposam ara de l'acurat estudi de Maria Paredes Baulida, «Didàctica de les llengües clàssiques i innovació pedagògica: la proposta de Josep Miquel Guàrdia (Menorca 1830 - París 1897)», dins *Actes del XIII Simposi de la Secció Catalana de la S.E.E.C.* (Tortosa, 15-18 d'abril de 1998). Tortosa: Ajuntament de Tortosa, 1999, ps. 251-257.

13. La tesi de llicenciatura (inèdita) de P. García Jordán, *José Balari y Jovany (1844-1904). Su biblioteca y su vida académica en la Universidad de Barcelona* (Universidad de Barcelona) no recull ni de bon tros, per causes no imputables a l'autora, la realitat d'aquest llegat. El text de l'ex-libris és el següent: *Ex libris Josephi Balari et Jovany, huius Academiae magistri. Aemilia soror munifice donavit.*

D'altra banda, cal precisar, com bé assenyala Segalà a la introducció a les *Nociones de sintaxis griega*,¹⁴ que molt poca cosa d'aquest manualet és original; però precisament en això rau la gràcia més important de l'obra i és que la seva font d'inspiració és la gramàtica de George Curtius, que Balari havia descobert anys enrera de les mans dels seu professor d'alemany. Aquesta obra, no cal dir-ho, el va impactar profundament i de ben segur el va reafirmar en el seu camí d'incorporar els avenços filològics procedents de l'estranger, sobre tot d'Alemanya. En aquest respecte, cal afegir que Balari, com es desprèn del còmput dels llibres que manejava i de la bibliografia que cita i usa en alguns dels seus treballs, com per exemple en el discurs inaugural del curs 1881-1882 d'aquesta universitat,¹⁵ tenia un molt bon coneixement dels camins pels quals es movia la filologia clàssica, la lingüística comparada indoeuropea i la romanística.

Arribats en aquest punt, doncs, s'imposa una primera conclusió. Atesa la important tasca de Balari com a taquígraf, atesa la molt meritòria tasca com a professor i catedràtic, la seva extraordinària saviesa i la seva capacitat d'estar al dia, potser amb tot això ja n'hauria prou per destacar-lo com un gran mestre d'aquesta universitat, perquè de mestres àgrafs n'hi ha hagut i n'hi haurà, tot començant per Sòcrates. Però, per sobre d'aquesta possibilitat s'imposa una altra realitat, que segurament és l'autèntic motiu que fa que el considerem com un veritable mestre de la nostra universitat. I aquí ve la cosa que pot semblar més sorprenent, fos el que fos el que havia d'acabar fent el Dr. Balari, només va tenir 20 anys per fer-ho: els que van del 1881 al 1901, que és quan podem dir que acaba la seva vida útil, ja que aquest any patí un atac de feridura que el deixà força malmès fins que li arribà la mort pel mes de juliol del 1904. I 20 anys, segons es miri, són molts, però també són molt pocs. Doncs bé, el que succeeix és que Balari comença el 1881 a posar en pràctica el resultat d'algunes troballes que havia fet poc abans: d'una banda descobreix Catalunya com una realitat que mereix ésser tenguda en compte i ho fa de resultes d'un viatge més, aquesta vegada a Suïssa, on ensopega amb la realitat d'una llengua romànica, el rètic, que tenia uns problemes peculiars, però també molt semblants als que tenia el català d'aleshores, absència d'unitat i d'unificació ortogràfica i l'albirar d'una espècie de renaixement. Les impressions del viatge les posà per escrit i les publicà en català a *La Renaixença*.¹⁶ És el seu primer escrit en català.

14. «Estos apuntes —así los llamaba el Dr. Balari— compuestos *ad usum scholarum* y sin más objeto que exponer breve, sencilla y sinópticamente las sintaxis griega según los principios de la gramática comparada, son la producción menos original del autor de *los Orígenes históricos de Cataluña*; pero se engañaría grandemente quien, fijándose en las primeras páginas ó en algunas citas gramaticales, los tuviera por un mero resumen de la sintaxis de Curtius. La teoría de los casos y la de las oraciones bastan para demostrar que las doctrinas de este eminente filólogo, las de otros helenistas célebres como Koch, Höfer, Holeweizig, etc- y las del propio autor se han fundido en una síntesis admirable por su fondo rigurosamente científico y su exposición clara y metódica.»

15. *Algunas consideraciones sobre la formación del romance castellano, precedidas de un sucinto estudio bibliográfico sobre el mismo asunto*. Barcelona, 1881.

16. «L'Engadina y'l ladín qu'en allí's parla», *La Renaixença*, any IV, 1874, núms. 12-17, ps. 147-149, 156-159, 179-172, 183-186, 196-199, 206-109. Ara es pot veure reproduït de forma facsimilar a

D'altra banda, i en un lloc destacat, hi ha el descobriment metodològic de la importància de les paperetes, cèdules o fitxes, i de la forma d'ordenar-les. Aquesta va ser una troballa de Balari no sobtada, sinó progressiva, ja que es va estendre durant tres anys; va començar per buidar mots antiquats *del Código de las Siete Partidas* d'Alfons el Savi (1877); a l'any següent (1878), canvia de temàtica i, després d'un intent fracassat de treballar sobre poetes anteriors al segle XV, resol dedicar-se a l'estudi dels cognoms catalans a partir dels documents de l'Arxiu Municipal de Barcelona i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; en aquest mateix any introdueix en el seu treball l'ús de fitxes preimpreses amb els títols de les obres, nom dels autors i les especificacions de llibre, capítol i pàgina; i, finalment, el 1879, descobreix el seu ordinador personal en forma d'una calaixera d'onze calaixos, i vint-i-quatre compartiments en cadascun; aquest serà l'estri que li permetrà ordenar i conservar els materials i, amb l'ajut d'una calaixera auxiliar, sistematitzar-los i classificar-los més fàcilment. El mètode va ser molt productiu, encara que no de una manera immediata ja que, tret d'un parell d'excepcions, la producció filològica de Balari comença a partir de 1885; i encara més, l'any 1886, Josep Yxart, en donar compte de l'aparició l'any anterior de les «Etimologías Catalanas», parla del nostre professor com d'un savi àgraf.¹⁷ I, és clar, si ajustam el terminis en aquest any, el 1886, aleshores els vint anys que li concedíem a Balari per dur a terme la seva tasca queden reduïts a només quinze.

Tenim referències del que va ser l'activitat gairebé compulsiva de Balari en aquella època. Sistemàticament, acabada la docència universitària a les deu, pujava al despatx del director de la Biblioteca de la Universitat, Marià Aguiló, i allà es dedicava de forma pacient i tenaç a omplir les paperetes que li servien de base i fonament per a les seves publicacions.¹⁸ I, hem de suposar que, fora d'aquest horari, devia fer el mateix a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de manera que varen ésser moltes les hores esmerçades en aquesta tasca ingent.

És clar que Balari es podria haver limitat en això, omplir paperetes. Però no és el cas; va fer alguna cosa més: va començar a publicar i en les seves publicacions va posar els fonaments de tota una sèrie de disciplines importants i en tots els casos amb el mèrit afegit que tota la investigació és de primera mà i es basa sempre en la documentació escrita. Això, tan senzill de dir, no serà mai prou lloat. Així doncs, podríem dir que amb Balari comencen de manera seriosa els estudis de filologia catalana pel que fa a l'etimologia, la toponímia, la gramàtica històrica, la lexicografia llatina medieval, orígens de Catalunya i del català, etc. La intensa producció científica publicada a partir del 1885 té un fil conductor bàsic que és el de la dedicació a la toponímia i a l'etimologia per culminar en una obra de caràcter

---

Josep Balari i Jovany, *Escrits Filològics*, edició a cura de Pere Quetglas. Barcelona: Alta Fulla, 1990, ps. 59-102.

17. José Yxart, *El año pasado. Letras y Artes en Barcelona*. Barcelona, 1886, ps. 88-90. L'article de Balari s'havia publicat a *La Veu del Montserrat*, any VIII, 1885, ps. 227-228, 236, 243-244 i 251-252.

18. D'això en dona compte Marià Aguiló en carta adreçada a Tomàs Forteza. Vegeu Josep A. Gomis, *Marià Aguiló i la «Renaixença» (a través d'un epistolari de 266 cartes a Tomàs Forteza, 1867-1897)*. Barcelona, 1966, p. 137

mixt entre la filologia i la història i en la que es condensaven totes les seves investigacions, els *Orígenes històrics de Catalunya* (Barcelona 1899).¹⁹ Aquesta obra, de mèrit extraordinari, constitueix una espècie de prototipus del que he anomenat en diverses ocasions història filològica, és a dir, la història que es pot fer a partir de la documentació escrita i, en conseqüència, evitant la temptació de deixar-se emportar per les pràctiques especulatives, sempre tan perilloses. Els elogis i l'admiració que ha suscitat l'obra de Balari han estat generals,²⁰ però jo em quedaria amb la valoració que en va fer Ramon d'Abadal el 1961: «Han transcurrido más de sesenta años desde que Balari entregó el manuscrito de sus «Orígenes» al Jurado Martorell y aún hoy en día continúa siendo quien dijo la última palabra sobre el sesenta por ciento de los numerosos temas que allí inició».²¹

Evidentment que les coses han canviat des del 1961 i que, de ben segur, aquest percentatge d'encerts caldria reduir-lo un poc més —em considero absolutament incapaç de determinar en quant—, però en qualsevol cas ningú no li podrà sostreure a Balari el mèrit d'haver estat el primer en posar fil a l'agulla i de marcar els camins de la investigació futura. I això que acab de dir no és un mer elogi interessat, sinó que respon a una evidència ben contrastable. La gramàtica històrica catalana que va iniciar i no va poder concloure, els fitxers que va deixar i que, d'una banda, li permeteren a Manuel de Montoliu redactar l'anomenat *diccionari Balari* i, d'altra, ens permeten encara avui en dia prosequir amb les tasques de redacció del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, són exemples de tres camps d'investigació que cadascun d'ells per sí mateix ja mereix una menció especial. I, en qualsevol cas, amb independència del que Balari pretengués fer en vida, el mèrit és haver-nos proporcionat uns materials que, en particular quan es tracta de tasques lexicogràfiques, són el tot; ja que no podem oblidar que rere l'aparença d'un diccionari fet i acabat hi ha una tasca prèvia indefugible i ingrata que Balari ens ha servit en safata de plata. I encara, per acabar, ja que ens trobem a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona, em permetreu que recordi també que Balari va ser qui primer va escometre la redacció d'una història de la Universitat de Barcelona.²² Per tot el que he dit i per moltes altres coses, Josep Balari i Jovany mereix amb tota justícia ésser considerat un dels grans mestres de la nostra institució i es mereix amb

19. Hi ha una segona edició en tres volums: Abadía de San Cugat del Vallés, Instituto Internacional de Cultura Románica, 1964.

20. Vegeu, per exemple, el títol de l'opuscle commemoratiu d'Antoni Griaer, *José Balari Jovany (1844-1904), précurseur et grand maître des études toponymiques en Espagne*. Lovaina: Centre International d'Onomastique, s. d. [1955]

21. Ramon d'Abadal, «Balari y Jovany y sus “Orígenes históricos de Catalunya”», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXIX, 1962, pp. 3-15; vegeu p. 13.

22. «Historia de la Universidad de Barcelona». *Anuario de la Universidad Literaria de Barcelona, curso 1896-1897*. Barcelona, 1897, ps. 9-129. Sobre aquesta faceta d'historiador institucional es pot consultar l'article de Jordi Casassas i Ymbert, «A propósito de la “Historia de la Universidad de Barcelona” de J. Balari i Jovany», dins *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium*. Barcelona, 1990, ps. 613-628.

escreix aquest petit homenatge precisament enguany (2004),²³ quan es compleix el centenari de la seva mort.

23. He optat per referenciar respecte a la data de lliurament de l'original, en lloc de fer-ho respecte al moment en què tingueren lloc les jornades (2003).